

“ ÇAĞDAŞ TÜRK SERAMİK SANATINDA RESİMSSEL ANLATIM ”

Prof. S. Sibel SEVİM* Arş. Gör. Öznur YILDIRIM**

ÖZET

Günümüzde seramik sanatı, birçok farklı sanat disiplinini bir araya getiren çok yönlü bir sanat olgusuna dönüşmektedir. Seramik sanatında geleneksel öğeleri kullanarak çağdaş yorumlar yapmak günümüzde halen kullanılsa da, yeni arayışlar da var olmaktadır. Bu bağlamda çağdaş seramik sanatındaki yeni arayışlar kimi zaman farklı teknik uygulamalarla, kimi zaman seramik malzemenin yanında farklı malzemelerin kullanılmasıyla, kimi zaman da farklı sanat disiplinleri ile birleştirilerek meydana gelmektedir. Bu çalışmada çağdaş Türk seramik sanatının, resim sanatı ile olan etkileşimleri incelenerek, resimsel anlatımı çağdaş seramik sanatında yeni arayışlarla dile getiren çeşitli Türk sanatçılardan örnekler ile değerlendirilip desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Resim, Form, Yüzey

* Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik-Cam Bölümü ssibelsevim@gmail.com

** Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik-Cam Bölümü oznuryildirim@anadolu.edu.tr

“ THE PICTORIAL EXPRESSION IN THE CONTEMPORARY TURKISH CERAMIC ART ”

Prof. S. Sibel SEVİM* Res. Assist. Öznur YILDIRIM**

ABSTRACT

Today, ceramic art, which combines many different art disciplines, has transformed into a multi-faceted phenomenon of the art. Stay connected with history in contemporary ceramic art, contemporary interpretation of traditional elements is still being used, but there is also search of new ways. In this context, this contemporary ceramic art in the search for new technical applications, sometimes with different systems, sometimes with the use of different materials alongside the ceramic material, sometimes combined with different art disciplines occur. In this study of contemporary Turkish ceramic art, painting by examining the interaction with the pictorial narrative in contemporary ceramic art with new ways of voicing samples were evaluated by various Turkish ceramic artists will be supported.

Keywords: *Ceramics, Painting, Form, Surface*

* Anadolu University, Faculty of Fine Arts, Department of Ceramic-Glass ssibelsevim@gmail.com

** Anadolu University, Faculty of Fine Arts, Department of Ceramic-Glass oznuryildirim@anadolu.edu.tr

GİRİŞ

Tarihin kaydettiği en eski seramik buluntular Anadolu’ da M.Ö. 6000 yıllarına aittir. O dönemde insanlar resimleri sadece mağara duvarlarına yapmamışlardır. Çevresini inceleyen insan ihtiyaçları doğrultusunda ürettiği nesnelere de yine çevresinde gördüğü çeşitli bitki, hayvan motiflerini kendince yorumlayarak resmetmiştir. Bu nesnelere birisi olan seramik, üzerine yapılan bezemeler ile o dönem insanının yaşantısından kesitler sunarak, tarihi belge niteliği kazanmaktadır. Anadolu insanı bu bezemeleri, törensel içki kapları, idoller, ana tanrıça heykelleri, kandiller gibi günlük kullanım eşyalarında kullanmıştır (Görsel 1).

Görsel 1: Kalkolitik dönem geometrik bezemeli astarlı seramik kap, M.Ö. 18. Y.Y.,
(Fotoğraf: Kişisel Arşiv) Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Tarihçilere göre; Asur ticaret kolonileri çağı ile başlayan seri üretim ile seramik alanında büyük gelişmeler olmuştur ve ipek yolu ile birlikte daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu dönemde seramik buluntularda resimsel anlatım hem rölyef olarak, hem de geometrik bezemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu topraklarında yaşamış Hitit, Frig, Urartu, Lidya Uygarlıkları döneminde de resimsel anlatımın kullanıldığı seramiklere oldukça fazla rastlanılmaktadır. Anadolu’ da Türklerin hâkimiyeti ve İslamiyet’ i kabulünden sonra seramik özellikle mimari alanda gelişmiştir. Bu gelişme süslemeci, dekoratif yönde olmuştur. İslamiyet’ teki sonsuzluk fikri, duvarlarda seramik karolarda birbirini takip eden ve farklı anlamlar taşıyan çiçek, bitki motifleriyle soyut bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Mimariye karşılaştığımız bu tür seramik uygulamalar iki boyutta resimsel anlatım örnekleri olarak sayılabilir.

1071 Malazgirt Savaşı’ ndan sonra Anadolu topraklarında yaşayan birçok uygarlığın kültür mirasını bünyesine katarak büyüyen Selçuklular aynı zamanda doğu kültürlerinin sanatını da Anadolu’ ya getirmiştir. Aynı zamanda Bizans mimarisinden ve sanatından oldukça etkilenen Selçuklular üretmiş oldukları Çini seramiklerde resimsel anlatımlarında mor, lacivert, mavi, yeşil, turkuaz ve siyaha kadar farklı renklerde sıraltı boya kullanmışlardır. Renk çeşitliliğiyle birlikte, geometrik ve bitkisel motiflerle, kufi yazı biçimleri de o dönemin resimsel anlayışını oluşturmuştur. Özellikle dini yapılarda kullanılan çiniler, seramik ve resim ilişkisinin en güzel

örneklerini teşkil etmektedir (Görsel 2). Sırlı tuğla, düz çiniler, alçı üzerinde İznik çinileri, renkli sır tekniğinde çiniler, lüster, sıraltı, minai saray çinileri ve çini mozaik Selçuklularda özellikle mimaride kullanılan ve o devirin genel özelliklerini yansıtan çini teknikleridir. Anadolu Selçuklularının yaşamları bu çiniler üzerinde resimsel olarak anlatılmıştır. Anadolu Selçukluları çinilerinden, çini mozaik tekniği Öney' in de belirttiği gibi ilk kez Selçuklular tarafından denenmiş ve sanat tarihine kazandırılmıştır “Öney (1987)”.

Görsel 2: Kubadabad Sarayı Çinileri, 13. yy.,
<http://www.selcuklular.com/upload/2009/3683-0.jpg> (Erişim Tarihi: 08.08.2014)

Anadolu Selçuklularından sonra seramiklerdeki resimsel anlatım, Osmanlı Döneminde ilk örnekleri mavi-beyaz çiniler olarak karşımıza çıkar. 15. ve 16. yy' larda yapılan Bursa Yeşil Cami (1421), İstanbul Çinili Köşk (1472) İznik çinilerinin kullanıldığı önemli bazı yapılardır. Bu dönemde İznik Osmanlı' nın çok önemli bir üretim merkezidir. Daha sonra Kütahya da önemli bir üretim merkezi haline gelmiştir. Anadolu' daki bu üretimler gerek bünye gerek teknik gerekse resimsel anlatım olarak farklılıklar göstermiştir. Kütahya ve İznik çinileri bu bağlamda örnek sayılabilir. Kaliteleri ve estetik değerleriyle British Museum başta olmak üzere dünyanın önemli müzelerinde sergilenen İznik çinileri, günümüzde birkaç atölyenin çabalarıyla yaşatılmaya çalışılmaktadır. 17. yy' da İznik çiniciliğinin bitmesiyle Kütahya çini konusunda önemli merkez haline gelmiştir. “Kütahya çiniciliği, İznik çiniciliği ile karşılaştırıldığında daima ikinci merkez durumunda kalmıştır” (Bayrak, 2006 s. 95). Aynı dönemde üretime başlamalarına rağmen İznik ve Kütahya çinilerinde farklılıklar gözlenmiştir. İznik ve Kütahya çinilerinde resimsel anlatım incelendiğinde kompozisyonda merkezi kompozisyon hâkimken, renk ve desende farklılıklar mevcuttur (Görsel 3-4). İznik çinilerinde kırık beyaz üzerine canlı renkler hakimken Kütahya çinilerinde sarı renklerin hakim olmuştur. İznik ve Kütahya' nın dışında farklı form özellikleri ve serbest fırça boyamaları ile karakteristik özelliğe sahip Çanakkale seramiklerinde de resimsel etkiler mevcuttur.

Görsel 3: Topkapı Sarayı'ndan İznik Çinileri, 16. yy., Kütahya Çini Müzesi, (Fotoğraf: Kişisel Arşiv)

Görsel 4: Kütahya Çinileri, 20. yy., Kütahya Çini Müzesi, (Fotoğraf: Kişisel Arşiv)

18. yy' da buharlı makinelerin keşfi ile başlayan sanayi devrimiyle birlikte seramik endüstrisinden söz edilmeye başlanmıştır. Seramik endüstrisinin gelişmesi ve çeşitli sanat akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte seramik sadece kullanım eşyası olmaktan kurtulmuş, sanat nesnesi olma yolunda ilk adımlarını atmıştır. Kuşkusuz bu gelişmede, modernleşme sürecinde ilk tohumları filizlenen, batılılaşma çabasının etkisi oldukça fazladır. Bu dönemde sanata verilen önemin artması, seramik sanatında da modernleşme sürecine zemin oluşturmuştur. 20. yy' ın başlarında seramik malzeme, sadece müzelerin raflarında insanlığa geçmişini sunan obje, kullanım eşyası ya da endüstri ürünü olmaktan çıkıp, sanat galerilerinde sergilenen çağdaş sanat objesi haline dönüşmüştür. Böylece çağdaş seramik sanatının da temelleri atılarak, seramik sanatı tarihinde dönüm noktası olmuştur. Çağdaş seramik sanatının temellenmesiyle, bu sanat alanında zaman içinde yeni arayışlar, disiplinler arası etkileşimde kaçınılmaz olmuştur. Bu etkileşimin bir ayağı da seramik sanatı ve resim sanatı arasındaki ilişkidir.

SERAMİK SANATI VE RESİM İLİŞKİSİ

Küreselleşme ile dünyada değişmeyen tek şeyin değişim olduğu olgusu insanlar tarafından benimsenmiştir. Bu olgu yaşamın tüm alanlarına ve özellikle de sanata postmodern bir söylem getirmiştir. Postmodern hareketle birlikte “Sanat eseri artık nesne olarak anlamını yitirmektedir, nesnenin otoritesi sarsılmaktadır belki, ama sanatın anlamı nesneden bağımsızlaşmakta ve kavramsal bir nitelik kazanarak kitleleşmektedir” “Baysar, (2006)”. Kavramsal nitelik kazanan sanat olgusu, zamanla salt nesneden de uzaklaşmıştır. Sanatta yeni arayışlar, resmi farklı yüzeylere yapmaya itmiştir. Seramik de bu yüzeylerden bir tanesidir. Fakat resim ve seramik sanatında teknik açıdan ve kullanılan malzeme açısından farklılıklar bulunmaktadır. Resim sanatındaki tuval ve boyaların yerini seramik sanatında çamur, astar veya sıran aldığı görürüz.

Günümüz Çağdaş Seramik Sanatında resimsel anlatıma baktığımızda kimi sanatçılar seramiği adeta bir tuval gibi kullanırken, kimi sanatçılar seramiğin plastikliğini resimsel bir anlatımla ifade etmişlerdir. Seramik sadece o alanda çalışan sanatçıların değil, geçmişten günümüze birçok alanda çalışan sanatçıların değerlendirdiği malzeme olmuştur. “Aslında seramik yüzey resimler için de daima cazibesini korumuştur. Dünya sanatına bakıldığında Picasso, Dali, Miro, Matisse gibi ressamların seramik yüzeyi yeni bir sanatsal ifade aracı olarak kullanmalarının yanı sıra ülkemizde de Bedri Rahmi’ den günümüze pek çok ressam çeşitli vesilelerle seramik yüzey üzerinde çalışmalar yapmış ve bunları sergilemiştir” “Sönmez (2001)”. (Görsel 5) Sönmez’ in de belirttiği gibi resim sanatı disiplininde var olmuş birçok ünlü sanatçı, tuval gibi kullandıkları seramikler üzerine astar ve sırlarla resimler yapmıştır.

Görsel 5: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mozaik Pano
<http://mozaiksanati.ning.com/> (Erişim Tarihi:03.11.2014)

Üç boyutlu seramik formlarda ya da seramik yüzeylerde de resimsel anlatım var olmuştur. Seramik sanatında resimsel anlatımda dekor teknikleri bu amaca hizmet etmektedir. Dekor tekniklerinde uygulamalardaki çeşitlilik kullanılan boyaların cinsine, pişirim derecelerine bün-yenin çiğ veya pişmiş olmasına bağlı olarak sıraltı dekorları, sıriçi dekorları, sırüstü dekorları ve yaş çamur üzerine yapılan dekorlar olarak karşımıza çıkmaktadır “Sevim (2007)”. Seramik sanatında forma değer katan unsurlar sadece dekor teknikleri ile sınırlandırılmaz kuşkusuz, yüzey değerlendirmeleri, doku uygulamaları ve farklı malzeme kullanımıyla da resimsel anlatım gerçekleştirilebilir. Sırın keşfedilmesi ve kullanılmasına bağlı olarak resimsel anlatımda farklı teknikler ortaya çıkmıştır. Sır kullanılmadan önce perdahlanarak geçirgenliği azaltılan ve astar kullanılan seramiklerde, rölyef, doku, astar gibi dekor tekniklerine sırın keşfi ile sıraltı, sırüstü ve sıriçi teknikleri eklenmiştir.

SERAMİK SANATINDA RESİMSSEL ANLATIMA ÇAĞDAŞ TÜRK SERAMİK SANATÇILARINDAN ÖRNEKLER

Türkiye’de seramik sanatında modernleşme Cumhuriyet sonrası olmuştur. Bu dönemin ilk ve en önemli seramik sanatçısı, seramik sanatını Türkiye’ye çağdaş anlamda tanıtan kuşkusuz Füreyya Koral’ dır. Füreyya Koral’ ın yaptığı rölyefli yüzey değerlendirmeleri seramik sanatında resimsel anlatımın ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir. (Görsel 6) Füreyya Koral’ ın yanı sıra İsmail Hakkı Oygur, Vedat Ar, Ünal Cimit, Hakkı İzzet gibi sanatçılar yurtdışında aldıkları sanat eğitimiyle Türkiye’de çağdaş seramik sanatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemden sonra Sadi Diren, Atilla Galatalı, Candeğer Furtun, Hamiye Çolakoğlu, Güngör Güner,

Beril Anılanmert gibi sanatçılar yapmış oldukları seramiklerde, seramiğin teknik olanaklarını kullanarak kendi özgün formlarını üretmişlerdir. Hamiye Çolakoğlu, Atilla Galatalı, İlgi Adalan Türkiye’ de bu dönem çalışmalarında resimsel anlatımı, seramik astar, sır ve boyaları rölyeflerle birleştirerek ustaca uygulayan sanatçılardandır (Görsel 7).

Görsel 6: Füreyä Koral, 1968, Divan Pastanesi seramik pano,
<http://www.durubutik.com/2009/02/kuslar.html> (Erişim Tarihi: 11.08.2014)

Görsel 7: Hamiye Çolakoğlu, Hacettepe Üniversitesi seramik çeşme,
<http://www.estanbul.com/hamiye-colakoglu-258095.html#.VA2NWEjefw> (Erişim Tarihi: 05.09.2014)

Seramik malzeme sadece seramik eğitimi alan sanatçıların değil, plastik sanatların diğer dallarında da tercih edilen malzeme olmuştur. Resim eğitimi almış ve var etme süreçlerine seramik malzeme ile devam eden sanatçılar oldukça fazladır. Bunların başında; Melike Kurtiç Abasıyanık, Jale Yılmazbaşar, Nasip İyem gibi Türk sanatçıları sayabiliriz (Görsel 8). “Seramik sanatındaki uğraşlar dizisine katılan Ayfer ve Sabit Karamani ile Cevdet Altuğ gibi sanatçılar, dekoratif bir düzey tutturmayı amaçladıkları işlerle bu alan ilginin artmasını sağlıyor. Nasip İyem, Cemil Eren, Müfide Çalık, Mediha Akarsu folklorik değerlerden resimsel değerlere kadar seramik olgusuna katılmasını amaçlanan öğeler üzerinde biçim ve teknik çalışmalar yapıyorlar” “Tansuğ

(2008)”. 80’lerden sonraki dönem seramik sanatçılarından birkaçı ise Zehra Çobanlı, S. Sibel Sevim, Cemalettin Sevim, Ayşegül Türedi Özen, Halil Yoleri, Sevim Çizer, Candan Dizdar Terwiel, Mehmet Kutlu, Mustafa Ağatekin ve Hüseyin Özçelik’ tir.

Görsel 8: Jale Yilmabaşer, seramik duvar panosu,
<http://www.photoshopmagazin.com/paylasim/4564> (Erişim Tarihi: 11.08.2014)

Yukarıda örneklendirilen sanatçılardan S. Sibel Sevim, Mustafa Ağatekin, Mehmet Kutlu seramiği tuval olarak kullanarak, seramik teknikleriyle kendi yorumlarını çağdaş anlatımla ortaya koyan bazı sanatçılardandır. Akademisyen sanatçı, S. Sibel Sevim, çıkartma, sıraltı ve sırüstü dekor tekniklerini kullanmıştır. Geleneksel Selçuklu ve çini motiflerini çeşitli biçimlerle ve figürlerle birleştirerek yorumlayan sanatçı eserlerini üretirken el dekorlarını, sıraltı, sırüstü, serigrafik tekniklerini kendine özgü üslupla uygulamaktadır (Görsel 9). S. Sevim seramik yapıtlarında dekor tekniklerini ustaca kullanarak kendi yorumunu oluşturmuştur.

Görsel 9: Kediler, S. Sibel Sevim Seramik tabaklar,
(Fotoğraf: S. Sibel Sevim kişisel arşiv)

Mustafa Ağatekin, resim sanatının temel öğelerinden olan deseni, cam içi seramik tekniği olarak adlandırabileceğimiz yöntemle uygulayan, cam ve seramiği birleştirerek resimler çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarında çizgisel öğeleri kullanan sanatçı alçı plaka üzerine negatif çizgilerle yaptığı desenleri sıraltı boyaları renklendirilip, alçı plakanın üzerine fırça yardımıyla uygulamaktadır (Görsel 10). “Daha sonra alçı plakaya sırasıyla döküm çamuru ve flot cam üzerine bastırarak seramiği cam yüzeye transfer etmektedir. İki pişirim yapılan parçalar son olarak füzyon pişirimiyle bütünleştirilmektedir”. Ağatekin, (2007).

Görsel 10: Mustafa Ağatekin, Gölgesizler, 45x32 cm, Füzyon tekniğinde seramik ekleme.
(Fotoğraf: Mustafa Ağatekin kişisel arşiv.)

Seramik sanatında resimsel anlatımı ustaca kullanan bir diğer sanatçı Mehmet Kutlu' dur. Birçok sanatçı kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel Türk Sanatlarını çağdaş şekillerde yorumlamıştır. S. Sibel Sevim' in Selçuklu ve çini motiflerinden etkilenerek yaptığı seramikler gibi Mehmet Kutlu da geleneksel minyatür sanatından etkilenmiştir. Porselen tabakların üzerinde minyatürleri yorumlayan Kutlu' nun çalışmalarında resimsel anlatımın varlığından söz edilebilir (Görsel 11). Sadece düz yüzeylerde kullanmamış, formlarında da bu ifade biçiminden faydalanmıştır (Görsel 12).

Görsel 11: Mehmet Kutlu' ya ait porselen tabak
<http://lebriz.com/pages/artist.aspx?section=130&lang=TR&artistID=71&periodID=392&pageNo=0&exhID=0>
(Erişim tarihi:19.04. 2014)

Görsel 12: Mehmet Kutlu' ya ait form

Genç kuşak seramik sanatçılarından seramik yüzey üzerine resimsel anlatımlar yapan sanatçılara örnek verecek olursak; Duygu Kahraman, Pınar Baklan Önal, Burçak Bingöl, Burcu Öztürk Karabey, Ayşe Günöz Balyemez, Ersoy Yılmaz, Ezgi Hakan Verdu Martinez' i sayabiliriz. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar fakültesi seramik-cam bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yapan ve çalışmalarında resimsel etkiler bulunan genç kuşak seramik sanatçılarından Duygu Kahraman, çalışmalarını tanımlarken “çocuksu bir naifliği izlemenin mümkün olduğunu, kullanmış olduğu taşları bulut niyetine kucakladığını” belirtmektedir. Eserlerinde kendi görüntüsünü sıklıkla kullanan sanatçı bulutlar, ağaçlar, kuşlar ve uçma duygusunu şiirle bütünleştirip, seramikle harmanlamaktadır. Mono baskı yöntemlerini, yazıyı ve renkleri kendini ifade etme aracı olarak seçen Kahraman' ın çalışmaları seramik sanatında resimsel etkiler görülmektedir (Görsel 13).

Görsel 13: "BULUTLARI TUTARKEN II", şamotlu çamur ve mermer, sıraltı dekor, lazer baskı,
(Fotoğraf: Duygu Kahraman kişisel arşiv)

Çalışmalarında resimsel öğeleri kullanan bir diğer genç kuşak seramik sanatçısı Burçak Bingöl' dür. Kavramsal konuları dekoratif unsurlarla dile getiren sanatçı, zıtlıkların güzelliğini ortaya koymaktadır. Seramik baskı tekniklerini kullanarak, sınıflandırılmayan objelere çeşitli bitki motiflerini uygulayarak, özgün bir ifade aracı yaratmıştır.

Görsel 14: Burçak Bingöl, seramik form,
<http://bugunbugece.com/git-gor/burc-ak-bingo-l-araba-sevdasi>
(Erişim Tarihi: 05.09.2014)

SONUÇ

Çağdaş seramik sanatında resimsel anlatım Cumhuriyet dönemi sonrası gelişme göstermiştir. Seramik sanatçıları gerek üç boyutlu, gerekse iki boyutlu üretmiş oldukları eserlerin yüzeylerinde seramiğin teknik zenginliğini kullanarak, kendilerine özgü resimsel anlatımlar yaratmışlardır. Bu anlatımlarda, resim sanatında kullanılan boyaların yerini bazen astar, bazen sır, bazen ise seramik boya almıştır. Resimsel anlatım, seramik sanatında çok çeşitli teknik ve malzemelerle yer edinmiştir. Malzeme çeşitliliğinin yanında, teknik özgünlük her zaman çok önemli olmuş ve resimsel anlatımları güçlendirmiştir. Bu bağlamda seramik sanatı da diğer sanat dallarında olduğu gibi kendi özgünlüğü içinde değerlendirilebilir. Resimsel anlatımı, bir seramik sanatçısı için uygulamada duygu ve düşüncelerini ifade etmek için bir araç olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu araç tarih boyunca kullanılmış ve kullanılacaktır. Aslında sanatı, insanın duygu düşünce ve izlenimlerini devingen bir süreç içerisinde bir başka boyutta var etme çabası olarak adlandırdığımızda malzemenin önemi kalmamaktadır. Önemli olan malzemenin seramik ya da tuval olması değil ifadenin kuvveti ve estetik değeridir. Resimsel anlatım, seramik tarihi boyunca sanatçının ifade aracı olarak kullanılmıştır, ayrılmaz bir parçası olmaya da devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Ağatekin, M., (2007). "Cam Seramik Etkileşimleri ve Alternatif Uygulamalar", Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları Dergisi 17. Sayı, s:135-148, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Atalay, Aktuğ Canan, (2007). "Betty Woodman' ın Seramiklerinde Resim, Heykel ve Mimarinin Birlikteliği", Türkiye Seramik Dergisi 25. Sayı, s:118-127.
- Akhun, Burcu, (1995). "Değişik Seramik Yüzeylerde Özgün Serigrafi ve Çıkartma Tasarımlarının Uygulanması", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayrak, Elif, (2006). "Kütahya Çinilerinin Teknik ve Desen Özellikleri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Baysar, Zuhal, (2006). "Sanatta Çağdaş Oluşumlar ve Resim", Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 8. Uluslararası Sanat Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Bilgi, H., (2005) Suna ve İnan Kırac Vakfı Koleksiyonu Kütahya Çini ve Seramikleri, (Birinci Baskı) İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Dizdar, Candan, (1996). "Özgün, Seramik Yüzeylerde Ham Sırlarla ve Pigmentlerle Sağlanan Estetik Yorum" Sanatta Yeterlik Eseri Çalışması Raporu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ekin, Berna Orhon, (1987). "Kütahya Çini ve Seramiklerinde Geçmişten Günümüze Çiçek Motifleri", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Güner, Enver, (2003). "Çin Kaligrafisinin Seramik Yüzeylerde Soyut Dışavurumu" Sanatta Yeterlik Eseri Çalışması Raporu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevim, Sıdka Sibel, (2007). Seramik Dekorlar ve Uygulama Teknikleri. İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi
- Sönmez, Nazan, (2001). "Seramik Sanatı ve Sorunları", 2. Uluslararası Avanos Seramik Sempozyumu, Ankara.
- Tansuğ, S. (1995). Türk Resminde Yeni Dönem. İstanbul : Remzi Kitabevi.

